

SLOVENSKO ZAMEJSTVO KOT VSEBINE KURIKULA OSNOVNIH IN SREDNJIH ŠOL V SLOVENIJI

LUCIJA ČOK

Potrjeno/ Accepted

10. 7. 2020

Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Slovenija

Objavljeno/ Published

10. 12. 2001

KORISPONDENČNI AVTOR / CORRESPONDING AUTHOR

lucija.cok@zrs-kp.si

Gljučne besede:

Slovinci v zamejstvu,
osnovna in srednja šola,
kurikuli, analitičen
pregled, izboljšave.

Izveček/ Abstract Slovenci v zamejstvu kot avtohtona manjšina živijo v obmejnih območjih Italije, Avstrije, Madžarske in Hrvaške. Skupni evropski prostor jim omogoča razvoj kulturnega prostora z daljnosežnimi implikacijami. Analitičen pregled obravnave slovenskega zamejstva skozi prizmo vsebin, ki jo določajo učni načrti osnovnih in srednjih šol, dejansko izkazuje navzočnost njim namenjene tematike. Raziskovalci so pregledali vsebine osnovnošolskega in srednješolskega kurikula in učbenikov, s pomočjo posebnega vprašalnika za učence, dijake in javnost pa pridobili védenja o dejanskem stanju v šolski praksi. Po obdelavi kvantitativnih podatkov in posvetovalnih srečanjih s strokovnjaki so izdelali predloge sprememb učnih načrtov in izboljšav osnovnošolskega in srednješolskega kurikula.

Keywords:

Slovenians in
neighbouring countries,
primary and secondary
school, curricula,
analytical review,
improvements.

Slovenes in Neighbouring Countries as Part of the Curriculum in Primary and Secondary Schools in Slovenia

Slovenes live as an autochthonous minority in neighbouring countries of Italy, Austria, Hungary and Croatia. The common European space allows them to develop a cultural area with far-reaching implications. An analytical review of Slovenian minorities through the content of curricula of primary and secondary schools examined the presence of topics related to them. Researchers that analysed the school curricula and textbooks with a special questionnaire for pupils, students and general population assessed the current situation in school practice. Following the processing of quantitative data and consultation meetings with experts changes and additions to the curricula of primary and secondary schools were proposed.

UDK/UDC

37.016:323.15(=163.6)

DOI <https://doi.org/10.18690/rei.14.4.435-459.2021>

Besedilo / Text © 2021 Avtor(ji) / The Author(s)

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons CC BY Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna.

Uporabnikom je dovoljeno tako nekomercialno kot tudi komercialno reproduciranje, distribuiranje,

dajanje v najem, javna priobčitev in predelava avtorskega dela, pod pogojem, da navedejo avtorja

izvirnega dela. (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Temeljna izhodišča raziskave

Ciljni projekt z naslovom *Slovensko zamejstvo kot vsebine kurikula osnovnih in srednjih šol v Sloveniji*, ki ga je izvajalo troje inštitutov (Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani in Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu), je izhodišča raziskave znotraj naslovne tematike in določanje podobe Slovencev zunaj njenih meja v percepciji državljanov Slovenije zasnoval na določilih pravnih dokumentov ter na konceptu enotnega slovenskega kulturnega prostora. Omenjeni koncept je bil v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja pogosto predmet živahne razprave (Peršak, 1984).

Enotni kulturni prostor je obstajal od zmeraj povsod:

... kjer živijo Slovenci, ki so še Slovenci, in ki predvsem to hočejo biti. Kulturni prostor je najbrž povsod, kjer nastaja kultura, ki jo mislimo tu v ožjem pomenu besede, ne kot celoto materialnih in nematerialnih (duhovnih) stvaritev določene družbe, temveč zlasti kot celoto duhovnih stvaritev (umetnost, znanost, filozofija itd.). Če govorimo o slovenskem kulturnem prostoru, mislimo s tem na prostor, kjer nastaja kultura, ki jo opredeljuje pridevnik »slovenski«, torej kultura, ki je posebna po svoji slovenskosti, po svoji nacionalni značilnosti, kar pomeni tudi poseben način odzivanja na vse drugorodno (zapisal sem odzivanja in ne odklanjanja!), in ki demokratično vključuje vse, kar kulturnega nastaja znotraj slovenskega, ne glede na idejne posebnosti. Če dodamo še pridevnik »enoten«, očitno predpostavljamo enotnost znotraj slovenskega in ne kakšno drugo enotnost (Peršak, 1984, 842).

Po osamosvojitvi Slovenije ta besedna zveza ni prepričala politične elite oz. ji je ta le občasno namenjala določeno pozornost, saj naj ne bi zajemala Slovencev v diaspori oziroma v prostorih, v katerih živijo in so oddaljeni od obmejnih prostorov s slovensko državo. Temelje manjšinskega vprašanja, ki ga združena Evropa ureja v okviru izobraževalnih in kulturnih politik, postavlja tudi slovenska zakonodaja, vendar ureja predvsem posebne pravice avtohtonih narodnosti. Enoten slovenski kulturni prostor opredeljuje Zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM, 2010) v svojem 6. členu kot nalogo, ki naj uresničuje enega temeljnih ciljev Republike Slovenije. Definira ga kot koncept o uresničevanju in utrjevanju slovenstva, h kateremu so poklicane vse kulturne ter politične strukture v Sloveniji in zamejstvu. Območja sosednjih držav, na katerih živijo slovenske avtohtone manjšine, je kot skupni slovenski kulturni prostor opredelila tudi Resolucija o položaju slovenskih avtohtonih manjšin v sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov RS (1996).

Idejo o skupnem slovenskem kulturnem prostoru omenjajo še razni drugi podzakonski akti, nacionalne resolucije in strategije. Ob tem velja izpostaviti, da slovenska manjšina predstavlja del slovenskega narodnega telesa in v skupnem evropskem prostoru omogoča razvoj skupnega slovenskega kulturnega prostora z daljnosežnimi implikacijami na področjih kolektivne slovenske identitete in prepoznavnosti, medsosedskih in meddržavnih politik, ekonomskega razvoja in drugega.

Slovinci v zamejstvu kot avtohtona manjšina živijo na vseh štirih obmejnih območjih, in sicer koroški in štajerski Slovenci v Avstriji, primorski Slovenci na Tržaškem, goriški, kanalski, Beneški, Slovenci in Rezijani v Italiji, porabski Slovenci na Madžarskem ter istrski, reški, žumberški, zagorski in medmurski na Hrvaškem. V večini imajo tudi status uradno priznane manjšine. Po podatkih na spletni strani Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu je v zamejstvu (brez Hrvaške) okoli 130.000 Slovencev. Ocena je nezanesljiva, kajti v statističnih virih (na osnovi popisa prebivalstva 2011) je podatek za Slovence v Italiji 51.000 (Bufon, 2019, str. 121) in ne 80.000 kot pravi spletni vir. V zavesti 'matičnih' Slovencev na splošno so neprisotni in neprepoznani. Njihovo zapostavljenost je zaslediti tako v medijih, političnem diskurzu, kulturnem življenju kot tudi v raziskovalni sferi. Še posebno to velja za Slovence na Hrvaškem, katerih problematika je manj prisotna tako v javnosti kot v politiki, posledično je zanjo manj raziskovalnega interesa.

Četudi je na temo Slovencev v zamejstvu v ideološkem, političnem in ekonomskem smislu posvečenega kar nekaj zanimanja, pa je bilo doslej opaziti zelo malo pozornosti, namenjene ožji prezentaciji Slovencev v zamejstvu v učnih gradivih slovenskih učencev in dijakov. Na spletu lahko najdemo predvsem zaključna diplomska dela (Herakovič, K. 2009, Koncut, A. 2015) ali elaborat J. Stergarja (1987).

Namen, cilji in metodologija raziskovalnega dela

Analitičen pregled udejanjanja obravnave slovenskega zamejstva v sosednjih državah skozi prizmo vsebin, ki jo določajo učni načrti v drugem in tretjem obdobju osnovne šole ter v srednji šoli, je osnova, na kateri raziskovalni rezultati prikazujejo dejansko stanje. Pričakovati je namreč, da znanje o zamejskih Slovencih od osnovne šole do univerze utrjuje zavest Slovencev, da se slovenski kulturni, gospodarski in družbeni prostor ne zaključuje na državnih mejah Slovenije. Ob tem je tudi pomembno vedeti, koliko teh vsebin si učenci in dijaki v resnici uzavestijo ter pripraviti pregled stališč javnosti do te tematike in s podatki iz različnih virov zagotoviti celovitejši vpogled v preučevani problem.

Cilji raziskave so bili naslednji:

1. Preučiti trenutno navzočnost zamejske tematike v kurikulumu (učnih načrtih in učbenikih ter njihovo dejansko izvajanje te tematike);
2. preučiti posredni vpliv obstoječih učnih načrtov na poznavanje zamejske tematike med populacijo v osnovnih in srednjih šolah;
3. analizirati stopnjo poznavanja omenjene tematike med populacijo drugega in tretjega obdobja osnovne šole in vseh letnikov srednje šole ter v javnosti;
4. na osnovi podatkov pripraviti vsebinsko zasnovo za dopolnitev vsebin v učnih načrtih s predmetnimi vsebinami, ki obravnavajo tematiko slovenskega zamejstva;
5. predstaviti predlagan nabor sprememb učnih načrtov z zamejsko tematiko v osnovnih in srednjih šolah Slovenije izbrani strokovni javnosti.

Raziskovalno delo je sledilo metodologiji deskriptivne analize vsebin osnovnošolskega in srednješolskega kurikula in učbenikov, ki vključujejo podatke, predstavitev in zgodovinske sklice, geostrateška dejstva in družbeno-pedagoške interpretacije, identitetne, kulturne in druge posebnosti o Slovencih v zamejstvu. Z deskriptivno analizo virov, primerjalno analizo anketiranja vzorca, vodenim intervjujem in s kvantitativno in kvalitativno obdelavo ter interpretacijo podatkov je raziskovalna skupina (Bufon, M., Čok, L., Čok, T., Grafenaver, D., Lenarčič, B., Medarič, Z., Namac, K., Riman, B., Sedmak, M., Smotlak, M., in Zadel, M.) dejansko ugotavila, v kolikšni meri šolska in deloma tudi splošna javnost poznata in uzaveščata zamejsko problematiko ter kakšen je njun odnos do nje.

Raziskovalci so najprej opravili analizo vsebin osnovno- in srednješolskih kurikulumov ter učbenikov z izbrano predmetno vsebino. Na osnovi ciljev iz objavljenih veljavnih učnih načrtov za osnovno šolo in njim pripadajočih učbenikov iz kataloga MIZŠ Trubar (2019) so ugotavljali posredno izvajanje načrtovanih vsebin.

V delovnih sklopih 1 in 2 (september 2018–februar 2019) je raziskovalna skupina ugotovila navzočnost zamejske tematike v učnih načrtih in v učbenikih ter s tem v zvezi je z vodenimi intervjuji z učitelji preverila njihovo dejansko izvajanje. Metodologija zbiranja podatkov se je opirala na ciljne vsebine učnih načrtov in učbenikov na vzorcu osnovnih šol s slovenskim jezikom, šol z italijanskim jezikom v Slovenski Istri, dvojezičnih osnovnih in srednjih šol v Prekmurju in vzorcu šol v južnem obmejnem pasu s Hrvaško pri izbranih predmetih: slovenščina kot prvi in kot drugi jezik, zgodovina, geografija, domovinska in državljanska kultura in etika, glasbena umetnost ter družba v osnovni šoli.

Zbiranje podatkov predmetnih vsebin za srednjo šolo (splošna in strokovna gimnazija) istih območij se ni bistveno razlikovalo od zbiranja podatkov za osnovno šolo. Poleg naštetih predmetov so raziskovalci pregledali še učne načrte in učbenike za družboslovje, sociologijo ter dodatni program priprave na maturo. Za projekt pomembne podatke so uvrstili v tabelo pričakovanih ciljev, postavljenih na osnovi smernic in določil Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, preoblikovanih za pedagoško uporabo. Da bi se približali ciljem učnih načrtov ter ugotovili njihovo ekvivalenco v učbenikih smo jih v postopkih združevanja podatkov razdelili v kognitivne in konativne.

Projektne/pričakovani cilji so bili naslednji:

a) Kognitivni cilji

Učenci/učenke:

- spoznavajo različnost prebivalstva Slovenije kot matične domovine (narodne manjšine, priseljenci);
- spoznavajo osnovna dejstva o Slovencih v zamejstvu in po svetu;
- spoznavajo izobraževalne in kulturne ustanove Slovencev v zamejstvu;
- znajo predstaviti zgodovinske danosti Slovencev v zamejstvu;
- znajo predstaviti družbene in politične razsežnosti Slovencev v zamejstvu;
- znajo predstaviti kulturne danosti in dosežke Slovencev v zamejstvu;
- interdisciplinarno povezujejo informacije o Slovencih v zamejstvu: jezik, zgodovina, književnost, geografija, družba itd.;
- načrtujejo dejavnosti, raziskave za poglobljanje vedenja in poznavanja Slovencev v zamejstvu;
- načrtujejo srečanja z vidnimi predstavniki Slovencev v zamejstvu z različnih področij (kultura, gospodarstvo itd.);
- prepoznavajo prednosti in pomanjkljivosti položaja zamejskih Slovencev v državi prebivanja (v izobraževanju, kulturi, družbi).

b) Konativni cilji

Učenci/učenke:

- spoznajo posebnosti slovenskega jezika v zamejstvu, identiteto in kulturo;
- spoznavajo specifične vrednote povezovanja ljudi na narodnostno mešanih ozemljih;
- analizirajo posledice mejnega vprašanja sosedskih držav;
- poznajo skupni kulturni prostor kot koncept in njegovo dejansko dožemanje;
- spremljajo sodelovanje matične države Slovenije s Slovenci v zamejstvu.

Sledilo je anketiranje šolske populacije, izvedeno med 15. marcem in 20. junijem 2019. Iz povezav splošnih ciljev osnovno- in srednješolskega izobraževanja s specifičnimi cilji, s katerimi šole v jezikovno in etnično mešanem okolju prispevajo k socializaciji ter k ohranjanju identitete in razvijanju izvornega jezika slovenske narodnostne skupnosti zunaj matičnega ozemlja, je bilo mogoče sklepati, ali so učenci osnovnih šol in dijaki srednjih šol ozaveščeni ter poučeni o posebnostih slovenskega narodnega telesa in zamejskih Slovencev. S pomočjo posebnega vprašalnika, s katerim so na osnovi podatkov kombiniranega kvantitativnega (zaprta vprašanja) in kvalitativnega raziskovanja (kvantifikacija in interpretacija stališč in znanj) raziskovalci pridobili védenja o dejanskem stanju pri izvedbi predmetnih vsebin z zamejsko tematiko, so izpostavili prednosti in primanjkljaje njihove izvedbe pri pouku. Zbiranje podatkov je potekalo s spletnim (CAWI – ang. computer-assisted web interviewing) računalniško podprtim anketiranjem. V raziskavi je sodelovalo 449 osnovnošolcev (48,6 % učencev in 51,4 % učenek) in 237 srednješolcev (40,1 % dijakov in 59,9 % dijakinj). Učenci, ki so sodelovali v raziskavi, so obiskovali peti (47,9 %) in osmi razred (52,1 %), dijaki so obiskovali prvi (47,3 %) in tretji letnik (52,7 %).

Za potrebe telefonskega anketiranja javnosti je Center za ugotavljanje javnega mnenja Znanstveno-raziskovalnega središča Koper uporabil dvostopenjski naključni vzorec, stratificiran na osnovi regijske strukture. Osnova vzorčenja je bil telefonski imenik Slovenije, iz katerega so bila naključno izbrana gospodinjstva celotne Slovenije. Anketiranje je potekalo s telefonskim (CATI – ang. computer-assisted telephone interviewing) računalniško podprtim anketiranjem. V raziskavi je sodelovalo 629 posameznikov, in sicer 40,1 % moških in 59,9 % žensk. Sodelujoči so se ločevali po starosti, in sicer: 26,9 % starih med 62 in 72 let ali več, 18,6 % med 51 in 61 let, 15,6 % med 40 in 50 let, 14,4 % med 29 in 39 let ter 3,8 % med 18 in 28 let.

Da bi lahko preučili posredni vpliv obstoječih učnih načrtov na poznavanje zamejske tematike med populacijo v osnovnih in srednjih šolah, je bilo s pomočjo posebnega vprašalnika vključenih dvajset učiteljev. Z interpretacijo podatkov polstrukturiranega vodenege intervju je bilo pridobljeno zavedanje učiteljev o dejanskem stanju pri izvedbi predmetnih vsebin s to tematiko ter so bile izpostavljene prednosti in primanjkljaji njihove izvedbe. Za natančnejše védenje o tej izvedbi v učnih načrtih in učbenikih so sodelovali učitelji šestih osnovnih in šestih srednjih šol vseh regij Slovenije. Učitelji slovenščine, zgodovine, geografije, družbe, in sociologije so prostovoljno pristopili k intervjuju, ki je obsegal:

- vprašanja, povezana z učnimi načrti in učbeniki določenega predmeta,
- splošna odprta vprašanja (pomembnost tematike področja glede na vsebine učnih načrtov, elementi teh vsebin, možnosti izboljšav),
- specifična vprašanja glede na predmetno področje.

Na principu interpretativne raziskovalne metodologije so po končanem terenskem delu raziskovalci preučili kvalitativne podatke in jih primerjali z obdelavo kvantitativnih podatkov. Po temeljiti analizi podatkov, pridobljenih v posameznih fazah projekta, so izdelali predloge dopolnil k učnim načrtom in dodatkov k osnovnošolskemu in srednješolskemu kurikulu. Na strokovni in utemeljen način so pripravili predloge za izboljšanje in uveljavitev védenja o zamejskih Slovencih in o pomenu prepoznavanja dejstev glede raziskovalne teme pri osnovno- in srednješolski mladini.

Interpretacija podatkov z diskusijo

Preslikava ciljev in vsebin učnih načrtov izbranih predmetnih vsebin v njim pripadajočih učbenikih
Raziskovalci so si razdelili predmetna področja, in sicer: slovenski jezik: Čok L., Čok, T., Smotlak, M.; zgodovina: Riman, B.; geografija: Bufon, M., Nemas, K.; dvojezično šolstvo: Grafenauer, D.; družba, domovinska in državljanska kultura in etika, glasbena umetnost: Lenarčič, B.; sociologija: Sedmak, M. Na osnovi analize pridobljenih podatkov so ugotavljali posredno izvajanje načrtovanih vsebin tudi v luči projektnih ciljev, saj so želeli pridobiti širšo sliko obravnave področja. Poznavanje zamejskih vsebin naj ne bi učenci pridobili le s pomnjenjem podatkov znotraj posameznega predmeta, temveč tudi z medpredmetnim povezovanjem védenj in znanj, z izkušnjskim učenjem v stikih z zamejstvom in širšim pogledom na manjšinsko problematiko. Ob vsakem cilju, katerega namembnost so raziskovalci prepoznali v učbeniku, so vpisali tudi način obravnave posamezne ciljne vsebine, in sicer z 0, kadar vsebine ni bilo, z 1, kadar je bila podana le podatkovna vsebina, z 2, če je obravnava bila tudi obrazložena, in s 3, kadar so za doseg cilja bile predlagane dejavnosti (naloge, raziskave) za poglobljanje védenj in znanj.

Slovenski jezik kot J1 in J2

Raziskovalci so slovenski jezik v osnovni šoli analizirali kot prvi jezik in učni predmet ter kot drugi jezik. Učni cilji in vsebine v učbenikih slovenščine v šolah s slovenskim jezikom so pomanjkljivi v informativnem smislu (kognitivni cilji), kajti učenci ne poznajo dovolj razsežnosti poselitve Slovencev v zamejstvu, njihovih izobraževalnih in kulturnih ustanov, smiselno ne načrtujejo medpredmetnega povezovanja védenj o zamejstvu (jezik in književnost, družba, zgodovina, geografija) in ne načrtujejo oblik neposrednih stikov s Slovenci v zamejstvu ali njihovimi organizacijami (šole, društva idr.). Vzgojna vsebina o slovenskem zamejstvu (konativni cilji) je tudi skromna ali povsem izpuščena. Še skromnejša je prisotnost teh vsebin v učnih načrtih in učbenikih za slovenski jezik kot drugi jezik v šolah z italijanskim učnim jezikom. Učna načrta za 8. in 9. razred teh šol Slovence v zamejstvu le omenjata. Učitelji uporabljajo učbenike za slovenski jezik kot prvi jezik, vendar priredijo cilje na nižjo raven težavnosti.

Med predlogi raziskovalcev za dopolnitev učnih načrtov slovenščine kot prvega jezika v osnovni šoli je predvsem spoznavanje enotnega slovenskega kulturnega prostora v več razsežnostih (šolstvo, književnost, kulturna in družbena dejavnost) ter interdisciplinarno povezovanje predmetnih vsebin. Ob poglobljenem vedenju o rabi in funkcionalni prisotnosti slovenskega jezika v zamejstvu bi učenci razvili motivacijo za zahtevnejše vsebine (kulturne, jezikovne, družbene in politične razsežnosti zamejskega prostora). Obmejna slovensko-italijanska in slovensko-madžarska območja, dvojezična po definiciji, so še posebej laboratorij povezovanja in sobivanja, oboje pa je mogoče uresničevati tudi v neposrednem stiku in izobraževanju. Učence višjih razredov osnovne šole je mogoče pritegniti k razmišljanju o slovenstvu v širšem smislu, začevši z zamejskimi Slovenci v sosednjih državah.

Poznavanje narodnostnih etničnih skupnosti v mejnih prostorih je za večinsko skupnost nujna, manjšinski skupnosti pa omogoča boljše razumevanje lastnega statusa in bivanja. Nujno bi bilo vsaj v zadnjem razredu osnovne šole z italijanskim jezikom, kjer se sicer seznanijo o razširjenosti matičnega jezika zunaj meja, nameniti Slovincem zunaj matične domovine nekaj prostora. Dolgoletno raziskovanje, oblikovanje specialne didaktike slovenščine kot drugega jezika in usposabljanje učiteljev, dejavnosti pedagoških visokih šol in raziskovalnih inštitutov bi morali ponuditi tudi učbenike slovenščine kot J2, ki ne morejo biti enaki učbenikom slovenščine kot J1.

Učbeniki za slovenski jezik v srednji šoli sicer vključujejo informacije o zamejskih Slovencih in predstavljajo raznolikost domačega prostora s posebnimi poudarki na avtohtonih manjšinah, vendar so te vsebine podane bežno in predvsem podatkovno. Spoznavanje književnosti zamejskih ustvarjalcev je skromno, saj manjkajo najsodobnejša in najbolj znana dela zamejskih piscev (npr. Borisa Pahorja). Predstavitev geografsko-zgodovinskih dejstev iz zgodnjega obdobja, povezanih z naselitvijo Slovencev in razvojem slovenščine v četrtem letniku, bi lahko šteli kot medpredmetno povezovanje. Vsebina je posvečena predstavitvam različnih rokopisov (Starogorskega, Čedajskega, Videmskega) in raznih narečij. Učni načrt in učbeniki, ki se uporabljajo pri pouku slovenščine kot drugega jezika v srednjih šolah z italijanskim jezikom, so enaki učbenikom, ki so v uporabi pri predmetu slovenščina kot prvi jezik v šolah s slovenskim jezikom.

Prilagojeni učni načrti za slovenščino v dvojezičnih šolah v Prekmurju in njim pripadajoči učbeniki redko vsebujejo cilje, ki bi bili neposredno povezani s porabskimi Slovenci.

Poseben sklop vsebin, posvečen zamejski književnosti in književnosti Slovencev po svetu ter povezovanju zgodovinskega védenja z njihovim ustvarjanjem, predstavlja širšo razsežnost razumevanja slovenstva na sploh. Zato je nujno nameniti nacionalnim manjšinam kot razširjenemu pojavu v svetu ter slovenski diaspori nekaj prostora v učnih načrtih slovenščine kot prvega in drugega jezika. Umeščanje narodov in narodnostnih manjšin v svetovni in evropski prostor pospeši razumevanje preteklega in aktualnega dogajanja v svetu ter prepoznavanje različnih identitet in razumevanje drugosti in drugačnosti.

Zgodovina

Pri pouku zgodovine v osnovnih šolah se tematiki Slovencev v sosednjih deželah namenja sorazmerno malo prostora, vendar lahko trdimo, da je vsebinam, povezanim s Slovenci v Avstriji in Italiji, namenjeno več pozornosti v učbenikih, kot Slovcem v Porabju. Slovenci na Hrvaškem kot avtohtona skupnost pa so v učbenikih komaj zajeti. Ne učni načrti ne učbeniki ne vključujejo nekaterih višjih kognitivnih ciljev, prav tako ne vključujejo konativnih ciljev, ki so jih raziskovalci opredelili kot pomembne. Pri pregledu izbranih predmetnih vsebin je bilo ugotovljeno, da se cilji v učnih načrtih osnovne šole pogosto ne preslikavajo v vsebinah, ki bi jih z učbeniki omogočili doseči.

Če bi tematika slovenstva v sosednjih državah bila nekoliko širše zastavljena, bi postopoma razvijali pri učencih vpogled v zgodovino širšega slovenskega prostora; poleg tega bi primerjalna analiza omogočala spoznavanje položaja slovenske skupnosti v Italiji, Avstriji, na Madžarskem in Hrvaškem. Raziskovalci ob tem še ugotavljajo, kako pomembno bi bilo posvetiti posebno učno enoto o zgodovini in položaju Slovencev v sosednjih državah v 9. razredu osnovne šole (kronološki pregled), s čimer bi učenci dosegli višje ravni znanj, kar je za razvoj zgodovinskega mišljenja nujno.

Zaradi specifičnosti dvojezične osnovne šole v Prekmurju je v učnih načrtih za zgodovino v teh šolah poudarek na spoštovanju različnih kultur ter na pomenu spodbujanja strpnosti do različnih kultur in medkulturnega sodelovanja. Učenci se seznanijo s problematiko slovenskih meja po prvi svetovni vojni, porabskimi Slovenci in Slovenci na Koroškem, v Julijski krajini in Porabju v zelo omejenem obsegu. Problematika Slovencev na Hrvaškem ni omenjena. Zaradi specifičnega razvoja slovenskega naroda in zgodovine, ki je pustila po letu 1920 precejšen del narodnega telesa izven Slovenije, je treba še posebej s primernim pristopom k zgodovinskim dejstvom vzgajati zavedanje o slovenstvu in Slovencih zunaj državnih meja.

Analiza učnih načrtov in učbenikov za zgodovino v srednji šoli ne daje bistveno drugačnih ugotovitev, kot smo jih predstavili za osnovno šolo. Poleg tega učitelji v četrtem letniku gimnazij ugotavljajo, da v obsegu ur, ki so jim na voljo za predmet, zmanjka časa za obravnavo zgodovinskih danosti po letu 1991. Prav to obdobje je na primer za Slovence na Hrvaškem pomembno. Ker v učbenikih vsebin ni, si morajo pripravljati dodatna gradiva, vendar imajo težave pri pridobivanju informacij. Zgodovina ima v prilagojenem predmetniku dvojezične srednje šole v Prekmurju poudarjeno vlogo, saj ne prispeva le k oblikovanju narodne zavesti in identitete pri dijakih madžarske narodne manjšine, temveč hkrati prispeva tudi k toleranci in sožitju z večinskim narodom in z drugimi narodnimi skupnostmi v Sloveniji. Na dvojezični srednji šoli ohranja v svojih ciljih in strukturi isto zasnovano kot splošni učni načrt za zgodovino, vendar se razporeditev vsebin in obseg obravnave posameznih tem prilagajata specifičnim ciljem. Učni načrt vključuje natančnejšo obravnavo in spoznavanje zgodovine matičnega naroda, madžarske manjšine v Prekmurju, zgodovine Slovencev ter svetovne zgodovine. Teme se pri zgodovini vseskozi medpredmetno povezujejo, predvsem z geografijo.

Vendar analiza učnih načrtov in učbenikov za zgodovino pokaže, da je zamejska tematika premalo zastopana; vanje niso vključeni višji cilji in vsebine, opredeljeni kot vzorčni v projektu. Podatki v učbenikih skromni, uvideti je tudi mogoče, da vse štiri slovenske skupnosti v sosednjih državah niso enakopravno obravnavane.

Na osnovi pričujoče analize raziskovalci predlagajo vključitev dodatnih ciljev v učne načrte zgodovine in njim ustrezne učbenike ter nameniti že pred zaključkom srednje šole (torej v nižjih letnikih in ne le v četrtem) dodatni sklop vsebin s zamejsko tematiko.

Geografija

Analiza učnih načrtov in učbenikov za geografijo v osnovni šoli je pokazala, da se med zastavljenimi kognitivnimi in konativnimi cilji udejanja v praksi le nekaj. Zanimivo je, da je tudi med standardi znanja v učnih načrtih za osnovno šolo najti poznavanje vzrokov za opredelitev dvojezičnih ozemelj v Sloveniji in pomena varovanja narodnih skupnosti in narodnih manjšin, česar pa v učbenikih ne zasledimo kot naloge, ki bi omogočila učencem ta standard doseči. Konativna cilja »Učenci spoznavajo specifične vrednote povezovanja ljudi na narodnostno mešanih ozemljih« in »analizirajo posledice mejnega vprašanja s sosednjimi državami«, lahko zasledimo v 9. razredu. V obravnavi sta le obsredozemska in obpanonska pokrajini v Sloveniji, vendar ne predstavljata razmerij Slovenije z Italijo in Hrvaško.

Pri poglobljeni obravnavi učbenikov za osnovno šolo so raziskovalci ugotovili, da je vključenost zamejskih vsebin pri geografiji nižja od tiste v učnih načrtih, saj pri nekaterih učbenikih vsebine, ki bi omogočala dosegati cilje, sploh ni, ali je le obravnavana na ravni skopih podatkov. Presenetljivo je, da med vsemi obravnavanimi učbeniki še najbolj izčrpno izpolnjuje zahteve učnega načrta le najstarejši (Novak, 2003 za 9. razred in 2004 za 8. razred). Novakova učbenika ponujata poleg informacije in podatkovne vsebine še obravnavo in interpretacijo dejstev ter predlagata dejavnosti (naloge, raziskave) za poglobljanje znanj. Učbenika novejšega datuma za isto stopnjo (Senegačnik, 2012 za 9. razred in interaktivni učbenik Janžekovič, Jeršin Tomassini, 2015 za 8. razred), ne dajeta smernic za neposredne dejavnosti, ki bi poglobile vedenje učencev o zamejstvu.

Pri pouku geografije v dvojezičnih osnovnih šolah naj bi učenci z medpredmetnim povezovanjem vsebin razvijali pozitivna čustva do domovine, občutek pripadnosti svojemu narodu in državi, spoštovanju različnosti in razvijanju pozitivnih čustev do naravne in kulturne dediščine.

Eden izmed splošnih ciljev učnega načrta je »razvijanje in spodbujanje večkulturnosti ter zagotavljanje narodnih pravic; tako na območju, kjer sobivata madžarski in slovenski narod, kot na državni ravni«, vendar je vsebina, ki bi omogočala dosegati ta cilj, vključena v učbenike le posredno. Učni načrt za 9. razred obravnava Slovenijo in Madžarsko tako, da so vsebine in cilji povezani s poznavanjem različnih družbeno- in naravnogeografskih značilnosti Slovenije, posredno tudi s slovenskimi manjšinami v zamejstvu, narodnostno sestavo v Sloveniji in podobno. Bolj poglobljeno se doseganju teh ciljev posvečajo vsebine najnovejšega Senegačnikovega učbenika (Senegačnik in dr., 2015). Ta učencem nakazuje, da državne meje niso tudi narodne meje, omenja avtohtone manjšine in jih umesti v prostor s plastičnimi prikazi. Pri družbenogeografskih značilnostih se učenci seznanijo na kratko z usodo kočevskih Nemcev in s slovenskim izseljenstvom, še posebno z obstojem slovenskih političnih izseljencev v Argentini. Pri narodni sestavi učenci slišijo za avtohtono in priseljeno prebivalstvo. Posebna poglavja so namenjena Slovincem v zamejstvu, v Avstriji, Italiji, na Madžarskem in Hrvaškem. Zemljevidi so opremljeni z dvojezičnimi imeni za kraje na slovenskem etničnem ozemlju in izven matične domovine.

Opravljeni pregled učnih načrtov in učbenikov za geografijo/družboslovje-geografijo v srednji šoli (splošna in strokovna gimnazija) kaže na to, da ima geografija v učnih načrtih pomembno vlogo pri obravnavi vsebin, ki so vezane na manjšinska vprašanja. Če pa napovedane cilje vsaj deloma »preslikamo« na obravnavo v učbenikih, je ta slika skromna (fizičnogeografski opisi) in vsebina le poredko dosega ali presega minimalne standarde znanj. Dijaki v splošni gimnaziji poglobijo predvidene vsebine iz učnih načrtov pri pripravi za maturo, tako da omejijo območja v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, na katerih žive Slovenci, analizirajo neenake narodnostne pravice na različnih območjih in glavne razloge za večjo ali manjšo asimilacijo posameznih območij ter znajo razložiti spremembe v narodnostni in družbeni strukturi naseljevanja Slovencev. Geografija v strokovnih gimnazijah pa sloni na učbenikih iz leta 1999, ki – zaradi svoje zastarelosti – le v zelo omejenem obsegu omogočajo doseganje ciljev iz učnega načrta. Vendar so v učnih načrtih geografije v strokovnih šolah tudi cilji, ki spodbujajo razumevanje slovenske družbene pestrosti in njene čezmejne regionalne povezanosti, oboje v marsičem povezano z njeno geografsko konfiguracijo.

Družba

Ob pregledu učnih načrtov in učbenikov za predmet družba v osnovni šoli je razvidno, da se v okviru tega predmeta ne posveča zamejstvu v tolikšni meri, kot bi se lahko glede na vsebinsko področje, ki ga pokriva. V učnem načrtu za 4. in 5. razred je najti le en kognitivni cilj, in sicer: »Učenci spoznavajo osnovna dejstva o Slovencih v zamejstvu in po svetu«, ki ga posredno lahko povezujemo s ciljem: »[...] spoznavajo različnost prebivalstva Slovenije kot matične domovine«. Sklenemo lahko, da v sklopu predmeta družba učenci dobijo informacijo o tem, da v Sloveniji sobivajo različni narodi in spoznajo osnovna dejstva o Slovencih v zamejstvu in po svetu.

Na zanimiv način bi lahko obogatili vsebino z obiskom zamejske šole ali z obiskom predstavnika slovenske manjšine v sosednjih državah, na katerem bi jim bilo podrobneje predstavljeno zamejsko življenje. Poleg tega bi se predmet moral interdisciplinarno povezovati s predmeti, kot so domovinska in državljanska kultura in etika, zgodovina, geografija in slovenščina.

Splošna ugotovitev ob pregledu prilagojenih učnih načrtov za predmet družba v dvojezični osnovni šoli in njemu pripadajočih učbenikih je, da učni načrt izpostavi različnost kultur in morebitne predsodke, povezane s tem. Vsebine, ki jih učbeniki obravnavajo, izpostavljajo narodno istovetnost, pozitiven odnos do naravne in kulturne dediščine, osnovna dejstva o Slovencih v zamejstvu, o slovenskih izseljencih in zdomcih. Glede na starost učencev in njihovo dojemljivost za omenjeno tematiko raziskovalci predlagajo dopolnitev učnega načrta ter učbenika in delovnega zvezka z dvojezičnim zemljevidom slovenskega zamejstva ter vključitev v kurikulum, kot že zapisano, sodelovanje z eno od šol v zamejstvu sosedskih držav.

Glasbena umetnost

Učni načrt in učbeniki za predmet glasbena umetnost v osnovni šoli ne vključujejo nobenega izmed kognitivnih in konativnih ciljev, ki so jih raziskovalci kot splošno izobraževalno vsebino za spoznavanje Slovencev v zamejstvu opredelili kot pomembne.

Domovinska in državljanska kultura in etika

Čeprav učni načrt za ta osnovnošolski predmet v 7. in 8. razredu vključuje konativne cilje, kot na primer: »[...] učenci spoznavajo specifične vrednote povezovanja ljudi na narodnostno mešanih ozemljih« in »[...] poznajo skupni kulturni prostor kot koncept in dejanski obstoj«, je v učbenikih najti o teh vsebinah le malo obravnave; nekoliko jih zasledimo le v učbenikih za sedmi razred. Predmet sam po sebi ponuja možnosti medpredmetnega povezovanja, ki bi iz različnih vidikov obravnavalo zamejske teme. Sinergijski učinek bi, na primer, lahko dosegli s kombinacijo kulturnega dne in ekskurzije, ki bi bila namenjena obravnavi izključno zamejskih tematik. Raziskava je namreč pokazala, da obstaja sodelovanje med šolami v Sloveniji in zamejstvom na področjih športa, glasbe in plesa, vendar bi bilo nujno razširiti te stike tudi na druga področja.

Sociologija in družboslovje (gimnazijski program), Sociologija (strokovni srednješolski program)

Ne učni načrti ne učbeniki družboslovja in sociologije za srednje šole ne vključujejo kognitivnih in konativnih ciljev v zvezi z zamejstvom. V učbeniku za tretji kot tudi za četrti letnik gimnazijskega programa (izbirni predmet za maturo) ter učbeniku za družboslovje za strokovne šole ni vsebin, ki se nanašajo na zamejske teme. Edina bežna navedba, ki se navezuje na obravnavane teme, se nahaja v učbeniku gimnazijskega programa za tretji letnik, v katerem je v zelo kratkem podpoglavju »Etnična slojevitost« (poglavje »Družbene različnosti in neenakosti«) navedena opredelitev pojmov etnične skupine in etnične manjšine ter diskriminacije (v navezavi na Rome in z omembo italijanske manjšine) in etnična slojevitost, vendar na zelo abstraktni ravni. Omenjeno dejstvo je zaskrbljujoče, saj so bile v predhodnih učbenikih omenjene vsebine vključene, poleg tega pa je področje sociologije in družboslovja tisto, v okviru katerega pričakujemo, da bi se zamejske in manjšinske tematike morale obravnavati. Sociologija kot veda umešča etničnost, manjšinska vprašanja, zamejsko tematiko in sorodne teme med prioritete teme raziskovalnega zanimanja, zato je toliko bolj nenavadno, da učni načrti teh tem ne vključujejo.

Raziskovalci so preučili možnosti za dopolnitev učnih načrtov in še posebno učbenika gimnazijskega programa s konkretnimi predlogi vsebin, kot na primer: različnosti prebivalstva Slovenije kot matične domovine, obstoj Slovencev v zamejstvu in po svetu ter njihove družbene in politične razsežnosti, njihove izobraževalne in kulturne ustanove, prednosti in pomanjkljivosti njihovega življenja v državi prebivanja (v izobraževanju, kulturi, družbi) ter značilnosti, ki jih opredeljujejo. Za učbenik za sociologijo v strokovnih srednjih šolah naj se enotni slovenski kulturni prostor opredeli in prilagodi ravni strokovnega izobraževanja.

Pridobljena stališča in mnenja osnovnošolcev in dijakov ter javnosti s pomočjo anketiranja

Rezultati anketiranja učencev osnovnih šol

Osnovnošolci, ki so izpolnjevali spletno anketo, so najprej iz vnaprej pripravljenega nabora izbirali izvorne države priseljencev v Sloveniji. Možnih je bilo več odgovorov. Učenci so ocenili, da je največ priseljencev iz Bosne in Hercegovine (78,8 %), Hrvaške (69,7 %) in Srbije (63,7 %). Manj naj bi jih prišlo iz Makedonije (43 %) in iz Turčije (10,5 %). Iz večine odgovorov lahko sklepamo, da učenci osnovnih šol poznajo priseljevanje v Slovenijo, predvsem iz nekdanjih republik Jugoslavije.

Učenci izbranih osnovnih šol so nato izmed naštetih možnosti (italijanska, hrvaška, srbska, avstrijsko-nemška, madžarska manjšina in romska etnična skupnost) morali izbrati dve manjšini z uradnim statusom manjšine in eno s posebnim statusom. Pri tem je 80,5 % anketiranih izbralo italijansko manjšino, 70,4 % madžarsko manjšino in le 31,8 % romsko etnično skupnost. Osnovnošolci večinoma poznajo zakonsko zaščito avtohtonih manjšin v Sloveniji. Poleg tega pa je 42,8 % izbralo še hrvaško, 21,6 % avstrijsko-nemško in 14 % srbsko manjšino.

Učenci so izmed ponujenih možnosti izbirali države, v katerih imajo skupnosti Slovencev priznan manjšinski status. Več kot polovica anketiranih učencev tako meni, da so Slovenci priznana manjšina v vseh sosednjih državah: v Italiji (77,2 %), na Madžarskem (62,2 %), v Avstriji (55,3 %) in na Hrvaškem (52,8 %). Poleg tega pa jih je nekaj izbralo tudi Nemčijo (10,5 %) in Argentino (8,9 %). Podatki kažejo, da osnovnošolci vedo o zakonski zaščiti Slovencev v sosednjih državah.

Anketirani učenci so v nadaljevanju izmed ponujenih možnosti izbirali tudi, katere pravice imajo pripadniki slovenske manjšine v sosednjih državah. Več kot 80 % jih meni, da imajo pravice, vezane na šolstvo; 85,9 % meni, da imajo Slovenci v sosednjih državah pravico do učenja slovenščine v vseh šolah na dvojezičnem ozemlju, in 80,9 % meni, da imajo pravico do šol, kjer pouk poteka v slovenščini. Tri četrtine anketiranih meni, da imajo pravico uporabljati slovenščino v javnosti (76,9 %), imeti svojega predstavnika v parlamentu (75,6 %) in imeti osebne dvojezične dokumente ter uporabljati slovenščino v javnih ustanovah (75,1 %). Nekaj manj (70 %) jih meni, da imajo slovenske manjšine v sosednjih državah tudi pravico uveljavljati in razvijati slovensko kulturo. Osnovnošolci so na osnovi visokega deleža izbire pravic zamejcev seznanjeni s pravicami Slovencev v zamejstvu.

Na vprašanje, ali poznajo kakšnega zamejskega pesnika, pisatelja ali katerega drugega umetnika, jih je 15 % odgovorilo pozitivno, vendar se je zataknilo pri navedbi imena. Le manjši delež učencev je navedel zamejske umetnike. Navedli so Janka Ferka in estradnike, umetnike migrantskega ozadja in umetnike sosedskih dežel, ki pa niso Slovenci. Očitno osnovnošolci niso seznanjeni z delovanjem Slovencev v zamejstvu na kulturniško-umetniškem področju.

Anketirani so bili tudi naprošeni, da izmed predlaganih definicij, ki opredeljujejo »izseljenstvo«, izberejo njim najbolj primerne. Kar 79,1 % anketiranih je izbralo odgovor, da so izseljenci ljudje, ki so se za stalno odselili v tujino, medtem ko jih je manjši del izbral, da so to ljudje, ki so se začasno odselili v tujino (11,2 %), ali ljudje, ki so se za stalno odselili v drugo občino v isti državi (9,6 %). Osnovnošolcem ni popolnoma poznana definicija izseljenca. Navajanje države ali celine, kamor so se Slovenci izselili, jim tudi ni bilo lahko. Na odprto vprašanje je Argentino navedlo le 4,4 % osnovnošolcev, kar četrtina na to vprašanje ni odgovorila.

Anketiranim učencem se zdi najbolj pomembno učiti se o različnih kulturah (74,9 %), o ljudeh različnih narodnosti, ki živijo v Sloveniji (66,5 %), o avtohtonih manjšinah v Sloveniji (53 %), o zamejcih (51,1 %) in Slovencih, izseljenih po svetu (49,8 %).

Rezultati anketiranja dijakov srednjih šol

Srednješolci vedo za slovensko izseljenstvo. Večina anketiranih dijakov ocenjuje, da so se ljudje s slovenskega ozemlja v največji meri izseljevali v ZDA (42,4 %), Argentino (40,5 %), Nemčijo (32,8 %) in Avstralijo (24,4 %).

Slaba petina (19,2 %) anketiranih srednješolcev je kot ciljno državo slovenskih izseljencev izbrala tudi Avstrijo, nekaj manj Kanado (17,6 %), Italijo (15,6 %) in Švico (14,4 %). Slaba desetina anketiranih je izbrala še sosednji Hrvaško (9,2 %) in Madžarsko (7,2 %).

Anketirani dijaki so izbirali države, v katerih živijo slovenski zamejci. Velika večina jih je izbrala Italijo (94,9 %) in Madžarsko (86,4 %), nekaj manj (74,6 %) pa Avstrijo. Hrvaško je izbrala slaba polovica (44,5 %). Nekaj anketiranih je izbralo tudi Argentino (11 %) in Nemčijo (2,5 %). Anketirani dijaki so nato izbirali pokrajine, kjer živijo zamejski Slovenci: 87,7 % anketiranih je med možnimi italijanskimi pokrajinami izbralo Benečijo (Julijsko krajino), 89,3 % je med hrvaškimi območji izbralo Istrsko županijo, 92,4 % je izbralo Koroško med avstrijskimi pokrajinami in 75,6 % Porabje med madžarskimi.

Dijaki in osnovnošolci poznajo manjšine v Sloveniji. Vedo, da imata dve manjšini uradno priznan status v Sloveniji (italijanska 90,8 % in madžarska manjšina 80,6 %). Poseben status so pripisali romski etnični skupnosti, vendar le s 36,2 %. Pri treh možnih odgovorih je 24,2 % anketiranih izbralo avstrijsko manjšino in 16,4 % hrvaško.

Kot dvojezična, narodnostno mešana območja anketirani dijaki prepoznajo del obalnih občin (96,1 %) in del Prekmurja (86,3 %), slaba polovica (48,1 %) pa jih meni, da je tudi Koroška uradno dvojezična.

Anketirani srednješolci med pravicami Slovencev v zamejstvu večinoma ocenjujejo, da Slovenija namenja posebno skrb ohranjanju in razvoju slovenskega jezika in kulture med Slovenci v zamejstvu (59,6 %) ter da ima slovenska manjšina v vseh sosednjih državah možnost izobraževanja v slovenskem jeziku (56,6 %), nekaj manj pa tudi, da je slovenščina uradni jezik na dvojezičnih območjih v vseh sosednjih državah (39,6 %).

Anketirani dijaki so opredeljevali slovenski kulturni prostor. Med danimi trditvami so večinoma (51,5 %) izbrali odgovor: »Skupen slovenski kulturni prostor tvorijo Republika Slovenija in območja držav, kjer prebiva avtohtona slovenska narodna skupnost«; 44,2 % pa je izbralo odgovor »Skupen slovenski kulturni prostor tvorijo Republika Slovenija in območja držav, kjer prebiva slovenska narodna skupnost ter slovenski izseljenci in zdomci.«

Na vprašanje kako pa slovenski izseljenci ohranjajo svojo izvorno kulturo, so anketirani odgovorili prosto. Možnih je bilo več odgovorov.

Odgovarjala je le polovica anketiranih in od teh večina meni, da se s stiki z drugimi izseljenci ali sorodniki oziroma s prijatelji v Sloveniji ter obiskovanjem Slovenije ohranja elemente slovenstva (62 odgovorov), poleg tega je pomembno ustanavljanje društev in organiziranje dogodkov v njihovem okviru. Kot pomembne še naštevajo: uporaba slovenščine doma in v okviru društev, ohranjanje slovenskih običajev (kulinarika, folklor) in sodelovanje na tečajih slovenščine.

Ob vprašanju ali gre pri posameznih množičnih primerih izseljevanja iz slovenskega ozemlja za politično ali gospodarsko motivirane selitve, meni 81,5 % anketiranih, da so bila odseljevanja v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja gospodarskega značaja, 56,9 % jih enako meni tudi pri odseljevanju v ZDA pred drugo svetovno vojno, medtem ko je 60,3 % anketiranih mnenja, da so se v Argentino po drugi svetovni vojni preseljevali zaradi političnih razlogov.

Velika večina anketiranih dijakov same večkulturnosti ni opredelila, tisti, ki pa so jo, so v večini primerov izpostavili geografsko opredeljeno večkulturnost (67 odgovorov). Pomen večkulturnosti anketirani dijaki opredeljujejo kot pot do strpnosti in spoštovanja drugih (41 odgovorov), ohranjanju kultur, pestrosti, samostojnosti (34 odgovorov) ter spoznavanju drugih kultur, širjenju obzorij ipd. (33 odgovorov).

Kot osnovnošolci so bili tudi dijaki vprašani, ali poznajo katerega zamejskega pesnika, pisatelja ali drugega umetnika. Kljub temu da so odgovorili pritrnilno, jih je le 13 navedlo nekaj imen: Borisa Pahorja, Florjana Lipuša, Miroslava Košuto, Marka Kravosa in Maksa Fabianija.

Poleg tega je 27 anketiranih odgovorilo, da poznajo kakšno zamejsko športno ali kulturno društvo. Čeprav je bilo veliko napačnih odgovorov, so jih nekaj navedli tudi pravilno.

Anketiranje javnosti

Anketiranje javnosti (628 posameznikov) je pokazalo zanimive podatke, ki jih bomo tu le na kratko povzeli. Natančni podatki so dosegljivi na spletu projekta (sklic v poglavju o virih).

Dogajanja med Slovenci v sosednjih državah slovenska javnost zelo malo spremlja: dogajanj med Slovenci v Italiji ne spremlja 60,9 % vprašanih, dogajanj v Avstriji 60,3 %, na Hrvaškem 74,2 %, najmanj slovenska javnost spremlja dogajanja med Slovenci na Madžarskem, tj. 76,8 % anketiranih.

Vendar pri natančnejši opredelitvi področja slovensko javnost dogajanja v zamejstvu vendarle zanimajo, in sicer na področju gospodarstva (med Slovenci v Avstriji 50,2 %, v Italiji 43,8 %, na Hrvaškem 41,3 % in na Madžarskem 43 % vprašanih), kulture (v Avstriji 49 %, v Italiji 55,6 %, na Hrvaškem 43,3 % in na Madžarskem 37,5 % vprašanih). Sledita področji politike (v Avstriji 43,6 %, v Italiji 43,1 %, na Hrvaškem 40,2 % in na Madžarskem 35 % vprašanih) in izobraževanja (v Avstriji 48,1 %, v Italiji 47,9 %, na Hrvaškem 42,6 % in na Madžarskem 34,2 % vprašanih). Lahko ugotovimo, da je najmanj zanimanja javnosti za dogajanja med Slovenci na Madžarskem.

Po mnenju anketirancev ima slovenska manjšina težave: z vlogo in rabo slovenskega jezika kot uradnega jezika (na Hrvaškem 52,9 %, v Italiji 51,2 %, v Avstriji 48,6 % in na Madžarskem 43,5 %) ter s priznanjem pravic Slovencev kot enakovrednih v zakonodaji (v Italiji 48,3 %, v Avstriji 42,2 %, na Hrvaškem 42,8 % in na Madžarskem 37,7 %). V vseh štirih državah je na tretjem mestu težava z zastopanostjo predstavnikov manjšine v državnih organih. Težava, s katero se po mnenju anketirancev še sooča slovenska manjšina, je funkcionalna raba slovenskega jezika v okolju, kjer živi (Italija 42,1 %, Avstrija 42 %, na Hrvaškem 52,9 % in na Madžarskem 37,7 %). V primeru Italije je šest anketirancev navedlo med odprtimi vprašanji tudi težave zaradi sodobnega ogrožajočega italijanskega nacionalizma (fašizma).

Večina (77,9 %) anketirancev ne spremlja manjšinskih medijev. Med tistimi, ki jih spremljajo, je največji delež takšnih, ki spremlja manjšinske medije iz Italije (11,9 %), sledijo tisti, ki spremljajo medije iz Avstrije (8,3 %). Najmanj anketiranih spremlja manjšinske medije iz Hrvaške (4,6 %) in Madžarske (3,9 %). Med manjšinskimi mediji, ki jih anketiranci najpogosteje spremljajo na Hrvaškem, se največkrat pojavita televizija in radio. Časopisov in spletnih strani ne spremljajo.

Anketirani se v splošnem strinjajo, da Slovincem v zamejstvu namenja Slovenija premalo pozornosti. Ocenjujejo, da v gospodarstvu (56,7 %), politiki (50,5 %), izobraževanju (47,9 %) in kulturi (43,4 %) zamejskim temam nasploh ni namenjene dovolj pozornosti.

Anketirani ocenjujejo povezovanje s slovenskim zamejstvom kot pomembno na različnih področjih: na področju kulture (80,2 %), izobraževanja (79 %) gospodarstva (78,4 %) in politike (64,5 %). Vendar se velika večina anketiranih dogodkov, ki jih organizira slovenska skupnost v zamejstvu, ne udeležuje: na Hrvaškem 90,7 %, v Italiji 84,9 %, v Avstriji 88,1 % in na Madžarskem 95,5 %.

Anketa je pokazala, da ima med zamejskimi Slovenci na Hrvaškem sorodnike 12,8 % vprašanih, med zamejci v Italiji 12,4 % in med zamejci v Avstriji 13,7 %.

Med zamejskimi Slovenci na Madžarskem ima sorodnike le 0,9 % anketirancev. Anketiranci imajo med zamejskimi Slovenci **prijatelje**: v Italiji 16,5 %, na Hrvaškem 15 %, v Avstriji 11,8 % in le 2,5 % na Madžarskem.

Mnenja in predlogi učiteljev izbranih predmetnih vsebin iz vodenih intervjujev

Iz intervjujev z učitelji osnovnih in srednjih šol je v splošnem zaznati, da pogrešajo tematike, povezane z zamejstvom, izseljenci, manjšinami, s kulturnimi različnostmi, z večkulturnostjo ipd. Izpostavljajo, da je stanje slabše, kot je bilo pred leti, saj so omenjene tematike v učnih načrtih in učbenikih okrnjene ali jih sploh ni. Glede na cilje učnih načrtov za osnovno šolo so zamejske vsebine prepuščene učiteljem samim, njihovemu znanju in interesom: kaj, kako in na kakšen način naj bi predstavili vsebine, povezane z zamejstvom.

Učitelji menijo, da bi tem vsebinam morali nameniti več ur, a se časovno težko izide, saj se na ta način lahko okrnijo druge teme. Nekateri so sicer opozorili, da je težava le v razvrstitvi tem, saj so zamejske umeščene na konec šolskega leta in posledično zanje zmanjkuje časa. Učitelji izpostavljajo tudi učenje preko osebne izkušnje učencev in dijakov, pri čemer se jim zdijo izredno pomembne ekskurzije, izmenjave učencev in dijakov z zamejskimi šolami in drugi stiki. Vse omenjeno razkriva problematično stanje, saj je poučevanje omenjenih tem pravzaprav prepuščeno sami senzibilnosti, samoiniciativnosti in volji učiteljev. V splošnem so izpostavljali pomen poučevanja omenjenih tem za nacionalno identifikacijo, medtem ko so učitelji sociologije opozorili tudi na problematiko zaznavanja odklonilnih stališč do drugih kultur, priseljencev, medkulturnih stikov, prisotnost etničnih predsodkov in etničnih stereotipov. V intervjujih je bilo večkrat povedano, da bi bilo potrebnih več medpredmetnih povezav, predvsem med slovenščino, zgodovino in geografijo, pa tudi drugimi predmeti. V spletni povezavi na poročilo projekta so predstavljene specifične težave, ki so jih učitelji navedli po posameznih predmetih.

Preverjanje raziskovalnih ugotovitev na panelih strokovne javnosti

Pred redakcijo končnega predloga kurikularnih sprememb so raziskovalci njihovo utemeljenost in ustreznost preverjali na treh panelih strokovnjakov v Kopru, Ljubljani in Lendavi, na katerih so sodelovali predstavniki Strokovnega sveta za splošno izobraževanje, Zavoda RS za šolstvo, ministrstva, zadolženega za izobraževanje, in Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Njihov odziv na poročilo o rezultatih projekta je bil izredno pozitiven. V razpravi je bilo poudarjeno predvsem: zamejske tematike je treba bolj vključevati v učne načrte osnovnih in srednjih šol, treba je več promocije o zamejskih vsebinah in ozavestiti pisce učbenikov, da jih vključijo. O postopkih nastajanja učnih načrtov so prisotni strokovnjaki ugotavljali, da jim je težko slediti. Koncipirani so večstopenjsko, šele po predhodni obravnavi v komisijah strokovnih svetov jih ti potrjujejo. Kljub pomembnosti zamejske tematike se dogaja, da ostaja prezrta. Strokovni svet, ki učne načrte potrjuje, meni, da bi njihovo izvajanje in posodabljanje morale spremljati temu namenjene smernice. Primeri dobre prakse, ki je odvisna od senzibilnosti in afinitete učiteljev in drugih strokovnih delavcev do zamejske tematike, so številni, ni pa izdelanega sistemskega pristopa k zaokroževanju védenja šolske in dijaške populacije o zamejstvu. Poseben problem je namreč financiranje dejavnosti, ki omogočajo medinstitucionalno povezovanje in združevanje učencev in učiteljev z obeh strani meje. Za zamejsko tematiko je nujno in pomembno usposabljanje učiteljev na ciljno oblikovanih seminarjih ter izmenjava dobrih praks med njimi. Poleg tega je pomembno uvideti, da so zamejske tematike tudi sestavni del visokošolskega izobraževanja bodočih učiteljev in profesorjev.

Temeljni zaključek panelov je bilo tudi priporočilo, da se rezultati teh in podobnih raziskav objavijo, na ustrezen način se o njih seznanijo strokovna javnost, da jih lahko upošteva pri nastajanju tako učnih načrtov kot smernic za njihovo uresničevanje.

Zaključki

Slovenske narodne skupnosti spadajo v skupni imaginarij slovenske zgodovine in družbe. Narodnostne manjšine so v Republiki Sloveniji ustavna kategorija, država se zavezuje tako v Ustavi kot v drugih zakonskih aktih, resolucijah in predpisih, da bo pospeševala povezovanje in razvijanje demokratičnih in egalitarnih odnosov med večinskim narodom in manjšinami ter s Slovenci v zamejstvu in po svetu. V času, ko medetnični odnosi, pomen in vloga manjšin in zamejskih skupnosti sodijo med prioritete evropskih politik, družboslovna refleksija na to temo v slovenskih učbenikih povsem umanjka. Zaradi specifičnega razvoja slovenskega naroda in zgodovine je treba z »mehkimi« *vsebinami vzgajati mlade in z ustreznimi posegi v njihovo vzgojo razvijati zavest, da se slovenski kulturni prostor ne konča na slovenskih državnih mejah, temveč sega na etnična ozemlja izven državnih meja.*

Predlogi raziskovalcev za dopolnitev učnih načrtov za osnovno šolo so predvsem namenjeni pospešitvi razumevanja in poglobitvi poznavanja slovenske družbene pestrosti, v našem primeru tudi čezmejne regionalne soodvisnosti, ker sta obe v marsičem povezani z njeno geografsko konfiguracijo. Podatki v učbenikih so pogosto zelo skopi, poleg tega vse štiri slovenske skupnosti v sosednjih državah v njih niso enakovredno obravnavane.

Refleksija o narodnih manjšinah v Sloveniji in izven nje je spodbuda učiteljem, da učence nagovorijo k razmišljanju o pomenu varovanja teh skupnosti v Sloveniji in v Evropi, saj je to pomemben dejavnik odpravljanja potencialnih konfliktov, ohranjanja slovenske in evropske družbeno-kulturne pestrosti ter razvijanja medkulturne in čezmejne povezanosti.

Na srednješolski ravni bi bilo treba, tudi v luči ohranjanja in razvijanja skupnega slovenskega kulturnega prostora ter tako imenovanega »evropskega« razumevanja lastnega in širšega splošnageografskega in družbenogeografskega položaja, dijake temeljiteje ozaveščati, da državni in družbeni sistemi niso nekaj trajnega, še posebej pa ne nekaj končnega. Opise in razlage raznolikosti narodnostnih manjšin v sosednjih državah bi morali v učbenikih preseči raven, s katero so ta vprašanja sedaj obravnavana. Pogosto je ta obravnava le ponavljanje, pristop k tej tematiki pa zastarel in presežen. Zato je poleg domače manjšinske tematike nujno nameniti prostor in čas zamejskim temam ne le v zadnjem letniku gimnazij, temveč že v predhodnih letnikih. Poleg dodatnih gradiv z zamejsko tematiko je treba vključiti v kurikule srednjih šol tudi ekskurzije učencev in učiteljev ter skupne projekte ob navezovanju različnih stikov matičnih šol z zamejskimi slovenskimi šolami.

Ponudba dodatnega izpopolnjevanja in usposabljanja, ki bi združevala učitelje iz matične domovine in učitelje zgodovine iz zamejstva, bi predstavljala dobro priložnost za izmenjavo mnenj in stališč, analizo aktualnih dogajanj v zamejstvu ter oblikovanju skupnega pristopa k preteklosti in sedanosti slovenstva v sosedstvu in širšem evropskem prostoru. Nekatere dejavnosti, ki so v preteklosti bistveno doprinesle k uresničevanju specifičnih ciljev (na primer ekskurzija na avstrijsko Koroško in plastičen prikaz razvoja karantanske družbe z vsemi postulati slovenske mitološke državnosti), so opuščene oziroma prepuščene učiteljevi pobudi. V usposabljanja, ki jih razpisuje Zavod RS za šolstvo, je nujno vključiti organizacijo dodatnih seminarjev v sklopu srečanj aktivov učiteljev posameznih predmetnih področij ali kot posebno izobraževanje v sklopu napredovanj učiteljev.

Poleg tega je priporočljivo ponuditi učiteljem dodatno interaktivno učno gradivo spoznavanja zamejstva, pripraviti itinerarje za ekskurzije v zamejstvo in jih dati na razpolago učiteljem, spodbujati navezavo stikov s slovenskimi šolami v zamejstvu ter organizirati srečanja učencev in učiteljev z obeh strani meje.

Za revitalizacijo védenja o Slovencih v zamejstvu in njihovo ponovno integracijo v skupni imaginarij je področje šolstva izjemno pomembno. Če si starejše generacije, živeče v Sloveniji, še delijo kolektivni spomin na spreminjanje državnih meja ob koncu druge svetovne vojne in geopolitične ter zgodovinske odločitve, ki so ločile zamejske Slovence od matičnega naroda, pa ta vednost povsem umanjka pri mlajših in najmlajših generacijah. Prav zato so za posredovanje védenja o zamejskih Slovencih in o prednostih njihovega prepoznavanja prav osnovnošolske in srednješolske institucije ključnega pomena.

Summary

The education sector and school curricular content are proving to be extremely important in the effort to revitalize knowledge about Slovenian national minorities in the neighbouring countries and their reintegration into the common imaginary. Slovenes live as an autochthonous minority in neighbouring countries in all four border regions, with an estimated total population of around 130,000 people. It should be emphasized that the Slovenian minority represents part of the Slovenian national body, and that the common European space also allows the development of a common Slovenian cultural area with far-reaching implications. A periodic analytical review is necessary of the treatment of Slovenian communities and minorities in neighbouring countries (Italy, Austria, Hungary and Croatia) through the prism of the content defined by the curricula in the second and third periods of primary schools and in secondary schools.

In order to examine the level of knowledge on topics related to Slovenian national minorities in the neighbouring countries among students in the upper grades of primary schools and in all grades of secondary schools in Slovenia, researchers analysed the content of primary and secondary school curricula and textbooks for these subjects: Slovenian as the first and second language, history, geography, homeland and civic culture and ethics, society and music in primary school, and Slovenian language, history, geography and sociology in secondary school.

With a special questionnaire completed by pupils and students and by a sample group of the general population, researchers were able to acquire knowledge about the actual situation in the implementation of the selected subject content and to reach conclusions regarding the impact of this content on how attitudes are formed towards Slovenian culture, language and the lives of Slovenes in neighbouring countries.

Following the processing of quantitative data and consultation meetings with experts, changes to the curricula were proposed. The Institute for Ethnic Studies in Ljubljana and the Slovenian Research Institute in Trieste collaborated with the Scientific Research Centre in Koper in the research process. In the implementation phase, the project partners will work alongside the Government Office for Slovenians Abroad, the National Education Institute and the Expert Council for General Education.

References

- Bufon, M. (2019). *Lo spazio con/diviso*. Geografia economico-politica. Aracne editrice.
- Černigoj, M., in Žvelc, M. (2013). *Svet smo mi 7*. Učbenik za domovinsko in državljansko kulturo ter etiko. DZS.
- Herakovič, K. (2009) *Slovinci v zamejstvu v učnih načrtih in učnih gradivih pri pouku geografije in slovenščine v gimnazijah*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Pridobljeno s <https://repozitorij.uni-lj.si/> Dostopno: 3.6.2020.
- Justin, J., ur. (2014). *Državljska in domovinska vzgoja ter etika*. Učbenik za državljansko kulturo in etiko v 7. razredu osnovne šole. 12 d. o. o. Učbeniška gradiva.
- Koncut, A. (2015). *Tematika zamejstva pri geografiji in zgodovini v osnovni šoli*. Magistrsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Pridobljeno s <https://repozitorij.uni-lj.si/> Dostopno: 3. 6. 2020.
- Novak, F. (2003). *Geografija Slovenije za 9. (8.) razred*. Učbenik za 9. razred devetletne in 8. razred osemletne osnovne šole. DZS, Ljubljana.
- Peršak, T. (1984). Politika enotnega slovenskega kulturnega prostora. *Sodobnost*. Letnik 32/8, 9. str. 842.
- Senegačnik, J., idr. (2015). *Geografija Slovenije/Szlovénia földrajza*. Učbenik za 9. razred dvojezične OŠ/Tankönyv a kétnyelvű általános iskolák 9. Osztálya számára, Modrijan.
- Stergar, J. (1987). Narodnostna problematika v osnovnošolskih učbenikih spoznavanja družbe in zemljepisa v SR Sloveniji. *Razprave in gradivo*. INV Ljubljana.
- Tomassini, K., in Janžekovič, M. (2015). *Geografija 9, i-učbenik za geografijo v 9. razredu osnovne šole*. Zavod RS za šolstvo.

Zakoni, pravne podlage in spletni viri

Slovensko zamejstvo kot vsebine kurikula osnovnih in srednjih šol v Sloveniji. Zaključno poročilo projekta ARRS Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Pridobljeno s <https://zamejstvovkurikulu.splet.arnes.si/> (Dostopno 3. 6. 2020)

Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (Uradni list RS, št. 43/06 in 76/10).

Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 35/96).

Teze zakona o odnosih republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja. SKGZ Trst. Pridobljeno s <http://www.skgz.org/sl/teze-zakona-o-odnosih-republike-slovenije-s-slovenci-zunaj-njenih-meja>. (Dostopno 4. 3. 2020.)

Učni načrti:

Pridobljeno s http://www.mizs.gov.si/delovna_podrocja/direktorat_za_predsolsko_vzgojo_in_osnovno_solstvo/osnovno_solstvo/ucni_nacrti/posodobljeni_ucni_nacrti_za_obvezne_predmete/ (Dostopno 4. 4. 2018.)

Učbeniki: Pridobljeno s http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/urad_za_razvoj_in_kakovost_izobrazevanja/sektor_za_razvoj_izobrazevanja/ucbeniki/ (Dostopno 4. 4. 2018.)

Zahvala

Projekt *Slovensko zamejstvo kot vsebine kurikula osnovnih in srednjih šol v Sloveniji* V5-1709 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS iz državnega proračuna.

Avtorica

Dr. Lucija Čok, znanstvena svetnica

Redna profesorica, Znanstveno-raziskovalno središče, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija, e-pošta: lucija.cok@zrs-kp.si

Full professor, Scientific Counsellor, Science and Research Centre, Garibaldi Str. 1, 6000 Koper, Slovenia, e-mail: lucija.cok@zrs-kp.si